

Васильців Т. Г.,

д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівська комерційна академія, м. Львів

Ткачук І.-М. О.,

аспірант, Львівська комерційна академія, м. Львів

Рудик С. А.,

аспірант, Львівська комерційна академія, м. Львів

## **ЧИННИКИ ПОСИЛЕННЯ ДИСБАЛАНСІВ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЇХ ПРОТИДІЇ**

**Анотація.** У статті досліджено сучасний стан та тенденції розвитку внутрішнього ринку в Україні. Особливу увагу приділено чиннику воєнних дій на Сході України, що призвів до погіршення його кількісно-якісних характеристик, які підсилили вплив негативних аспектів розвитку внутрішнього ринку і сформували низку нових проблем, пов'язаних зі погіршенням інвестиційного середовища і втратою частини капіталу та інноваційного потенціалу. Здійснено аналіз чинників посилення дисбалансів розвитку внутрішнього ринку пов'язаних із мінімізацією й погіршенням інвестиційно-інноваційного клімату в умовах зовнішньої військової агресії. Обґрунтовано напрями державної політики та механізми протидії посиленню дисбалансів розвитку внутрішнього ринку України на його сучасному етапі. Передусім запропоновано реалізувати інституційний механізм, зорієнтований на зміну суперечливого інституційного базису, який створює основу для активізації тіньової ділової активності стосовно тимчасово окупованих територій Луганської й Донецької та прилеглих областей.

**Ключові слова:** внутрішній ринок, розвиток внутрішнього ринку, військові дії на Сході України, тіньова економіка, інвестиційний клімат.

Vasylytsiv T. G.,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Credit and Insurance, Lviv Academy of Commerce, Lviv

Tkachuk I.-M. O.,

Postgraduate, Lviv Academy of Commerce, Lviv

Rudyk S. A.,

Postgraduate, Lviv Academy of Commerce, Lviv

## **FACTORS OF STRENGTHENING THE IMBALANCES OF DEVELOPMENT INTERNAL MARKET OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS AND DIRECTIONS OF GOVERNMENT POLICY OF THEIR COUNTERACTION**

**Abstract.** In the article the current state and trends of development of the domestic market in Ukraine are investigated. Particular attention is paid to the factor of military operations in Eastern Ukraine, which led to the deterioration of its quantitative and qualitative characteristics, that increased the influence of the negative aspects on the internal market development and formed a number of new problems related to the deterioration of the investment environment and the loss part of the capital and innovative potential. The analysis of the factors strengthening the domestic market imbalances associated with shadowing and deteriorating of investment and innovation climate in conditions of external military aggression is implemented. The directions of the state policy and mechanisms of counteraction to strengthening imbalances of the internal market of Ukraine development in its present stage are

*substantiated. First proposed to implement institutional mechanism focused on changing the controversial institutional basis, which provides a source for enhancing the shadow business activity regarding the temporarily occupied territories of Lugansk and Donetsk and nearby regions.*

**Keywords:** internal market, the development of the internal market, military actions in Eastern Ukraine, shadow economy, investment climate.

**Постановка проблеми.** Воєнні дії на Донбасі стали потужним зовнішнім чинником, що позначився на обсягах і динаміці, структурних характеристиках розвитку внутрішнього ринку України та її регіонів. Беззаперечно, прямого впливу зазнав внутрішній ринок територій, що нині не підконтрольні українській владі, а також прилеглих до них районів Донецької та Луганської областей. Утім, це негативно позначилося і на функціонуванні внутрішнього ринку більшості південно-східних областей й мало суттєвий вплив на центральні та західні регіони держави.

Однією з найскладніших та у найбільшій мірі пов'язаних із військовими діями на Донбасі вад функціонування внутрішнього ринку України є його тінізація й погіршення інвестиційно-інноваційного клімату як на не підконтрольних територіях Донецької й Луганської областей, так і у прилеглих областях. Відтак, необхідним є впровадження низки механізмів державної політики та дієвих заходів протидії.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження даної проблематики знайшло своє відображення у наукових працях вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: В. Базилевич, О. Барановський, В. Бородюк, А. Базилук, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Єщенко, Я. Жаліло, В. Засанський, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. М. Геєць, Л. М. Борщ, Т.Й. Товт, О.Є. Кузьмін, Г.І. Климкова, М.В. Гаман, Л. І. Федулова, Б. А. Малицький, А. С. Попович, проте актуальність теми зумовлюється потребою в подальшому поглибленні досліджень у даному напрямку.

**Постановка завдання.** Метою статті є забезпечення комплексності, високої ефективності та синергізму державної політики, орієнтирами якої мають стати, по-перше, подолання системних вад і головних перешкод розвитку та державного регулювання внутрішнього ринку на сучасному етапі, по-друге, нівелювання негативної дії впливу на функціонування внутрішнього ринку військових дій на Сході України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Характерні тенденції розвитку внутрішнього ринку України впродовж 2014 р. – першої половини 2015 р. були зумовлені значною мірою військовими діями на Сході країни, які спричинили посилення негативних тенденцій, зокрема таких:

- *Загальне погіршення інвестиційного клімату*

Військові дії на Донбасі негативно позначилися на інвестиційній привабливості національного господарства України та його регіональних економіч-

них комплексів. Внаслідок військового конфлікту посилювалася політико-економічна нестабільність, що стала суттєвою перешкодою для залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій, погіршення функціонування такого сегмента внутрішнього ринку, як ринок капіталу.

Військова інтервенція РФ в Донецькій та Луганській областях призвела до розбалансування міжгосподарських відносин в усіх сферах національної економіки.

Це спричинило катастрофічне зростання збитковості суб'єктів господарювання, що відображає втрату платоспроможного попиту з боку бізнес-середовища та зниження економічної активності й скорочення кількості підприємств як суб'єктів формування пропозиції та попиту на внутрішньому ринку.

- *Зниження інноваційної активності та пропозиції на внутрішньому ринку інноваційної продукції.*

Упродовж останніх років негативними тенденціями позначився інноваційний клімат, зокрема частка інноваційно активних промислових підприємств зменшилася загалом по державі та у більшості її регіонів. Раніше винятком становили Донецька та Луганська, а також Дніпропетровська області, що завжди були промисловими центрами залучення інвестицій, так само як і Волинська, Івано-Франківська, Сумська та Херсонська. Натомість в абсолютному вимірі кількість підприємств Донецької області, що займалися інноваціями, за останні роки скоротилася майже вдвічі – з 85 до 48 у 2014 р. У 2015 році значна кількість виробництва металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечують значну частину внутрішнього виробництва інноваційної продукції, зазнали величезних втрат і частина припинила свою дію внаслідок військових дій та загостреної ситуації на прифронтових територіях.

*Посилення негативних тенденцій, пов'язаних із тінізацією внутрішнього ринку, зокрема:*

- істотно збільшилися обсяги контрабанди як із тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей в Україну, так і у зворотному напрямі, часто з нелегальним переміщенням відповідних товарів територією РФ;

- з українських територій інтенсивно нелегально вивозять товари сировинного характеру, натомість на територію України завозять контрабандну неякісну продукцію, що виготовляється у межах так званих ДНР та ЛНР;

- загострення ескалації конфлікту між Україною та РФ не лише призвело до контрабанди товарів та послуг, а й активізувало нелегальні міграційні процеси;

- загальний обсяг та рівень тіньової економіки в Україні суттєво зріс;

Наявність вищеперелічених негативних тенденцій та аспектів розвитку внутрішнього ринку України загалом обумовлена двома групами чинників.

Перші пов'язані з відсутністю дієвих структурних реформ та інституціональних змін в економіці, недоліками системи державного регулювання і його сегментів.

Другі – із зовнішньою військовою агресією на Донбасі, яка призвела до посилення політико-економічної нестабільності, макроекономічних кризових явищ, загострення проблем у фінансовій системі держави.

Зокрема, чинниками, які призводять до посилення дисбалансів у контексті тінізації внутрішнього ринку України в умовах воєнних дій на Донбасі, а також перешкоджають ефективному використанню його потенціалу, є:

- наявність суперечливого інституційного базису, що створює основу для активізації тіньової ділової активності, зокрема надання АР Крим статусу вільної економічної зони, двосторонніх домовленостей між Україною та РФ щодо поставок із тимчасово окупованих територій, які фактично є контрабандними;

- недостатність запроваджених економічних санкцій проти РФ, які формують підстави для активізації "сірого" імпорту з її території;

- існування широкомасштабної корупції як з боку окремих представників органів влади та військових України, так і з боку тимчасово окупованих територій та РФ. Це формує базис для налагодження потужних організованих злочинних угруповань;

- істотні дисбаланси між цінами на товари в Україні, РФ та на тимчасово окупованих територіях, які створюють значну мотивацію для контрабандних потоків;

- загострення економічної кризи, що стає передумовою для відходу суб'єктів господарювання на внутрішньому ринку України у тіньовий сектор;

- здійснення популістських заходів вітчизняними політиками в умовах проведення виборів до місцевих органів влади, які підживлюють суспільно-інформаційне середовище дисбалансування стану функціонування внутрішнього ринку держави.

Необхідно наголосити на тому, що подолання багатьох проблемних аспектів розвитку та структурної незбалансованості внутрішнього ринку України, яка особливо посилилася у 2014-2015 рр. через зовнішню військову агресію на Сході держави, безпосередньо залежить від критичної зміни ставлення, підтримки і сприяння зростанню інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів внутрішнього ринку.

На даний момент для внутрішнього ринку України характерною є наявність таких дестабілізуючих чинників функціонування інвестиційно-інноваційному ринку в умовах воєнних дій на

Донбасі, як: недостатні обсяги залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси, зокрема не сформовані умови для розвитку інституцій венчурного фінансування, які в економічно розвинених країнах вважаються одним із найефективніших інструментів залучення інвестицій в інноваційну сферу.

В Україні основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств. Це зумовлено дією наслідків воєнних дій на Донбасі, побоюваннями інвесторів щодо порушення стабільності у фінансовій сфері, зумовленими посиленням ризиків, які пов'язані з подальшими девальваційними очікуваннями та скороченням основних показників функціонування реального сектору, подорожчанням кредитних ресурсів, а також відсутністю дієвих інституційних та фіскальних стимулів залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів в інноваційні процеси;

- обмежений обсяг фінансування (підтримки) наукової діяльності з державного бюджету. Рівень витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок держбюджету в Україні є одним із найнижчих порівняно з розвиненими країнами світу;

- низький рівень попиту на інноваційну та науково-технологічну продукцію, що пов'язано зі зниженням реального рівня доходів населення та зниженням його купівельної спроможності, який призводить до подальшого нарощування технологічного відставання України від розвинених країн та збереження технологічного дисбалансу внутрішнього ринку країни.

Таким чином, з метою усунення перешкод та проблем, пов'язаних із тінізацією внутрішнього ринку України, пропонуємо передусім реалізувати інституційний механізм, зорієнтований на зміну суперечливого інституційного базису, який створює основу для активізації тіньової ділової активності стосовно АР Крим та тимчасово окупованих територій Луганської й Донецької областей. Заходами цього механізму має стати:

- законодавча відміна статусу вільної економічної зони АР Крим; ліквідація двосторонніх домовленостей між Україною та РФ, особливо щодо поставок товарів через тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей;

- посилення активних консультацій зі стратегічними партнерами України (насамперед США та країнами ЄС) щодо можливості подальшої військової підтримки та введення миротворчих батальйонів ООН на територію України, стратегічним орієнтиром чого є відновлення контролю на всіх ділянках кордону між Україною та РФ, а також подальше блокування кордону між Україною та тимчасово окупованою АР Крим.

Економічний механізм у цій сфері слід спрямувати на посилення економічних санкцій проти РФ, зокрема:

- припинення поставок товарів та послуг із України в РФ та тимчасово окупованої АР Крим, Донецької та Луганської областей, у тому числі електроенергії та води;

- припинення поставок товарів та послуг з РФ в Україну;

- вирівнювання цінових дисбалансів між варістю товарів в Україні та на тимчасово окупованих територіях шляхом додаткового оподаткування товарів, які спрямовуються у АР Крим та РФ, а також припинення соціальних виплат на тимчасово окуповані території.

Не менш важливими слід вважати й заходи у межах суспільно-громадського механізму детінізації внутрішнього ринку, спрямовані на ліквідацію корупційних проявів і фактів сприяння контрабанді на блокпостах серед окремих військових та добровольців, а також представників органів державної влади, у компетенцію яких входить регулювання ситуації на лінії розмежування.

Досвід економічно розвинених держав, а також результати ідентифікації недоліків, причин і перешкод якісного посилення інноваційної активності суб'єктів вітчизняного внутрішнього ринку дають підстави до висновку, що найбільш дієвим за сучасних умов для розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих технологій і посилення його позитивного впливу на параметри внутрішнього ринку України є впровадження інституційного механізму, зокрема його інституційно-правового, інституційно-економічного та інфраструктурного складників.

По-перше, необхідним є формування інституційно-правового базису розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих технологій. Для цього варто розробити комплексну стратегію інноваційного розвитку України з визначенням стратегічних пріоритетів формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи; створити державну інституцію управління розвитком інноваційної сфери з делегуванням їй функції координації дій усіх органів виконавчої влади щодо здійснення державної інноваційної політики, а також визначенням завдань, відповідальності та повноважень органів державного управління щодо інноваційного розвитку економіки на всіх рівнях системи управління; здійснювати постійний моніторинг інноваційної активності галузей, виробництв, регіонів, підприємств, реалізації пріоритетів та програм, оцінювання ефективності використання державних коштів учасниками інноваційних процесів; внести зміни до Податкового кодексу України щодо податкового стимулювання підприємств, які реалізують інноваційні проекти; забезпечити взаємозв'язок між державною інноваційною політикою та військовою доктриною у спосіб розроблення стратегії реформування і розвитку ОПК, яка б враховувала передові науково-технологічні досягнення з метою зменшення імпортозалежності в тих сферах виробництва, що є стратегічно важливими для забезпечення національної безпеки та оборони.

По-друге, назріла актуальність реформування системи інституційно-економічного забезпечення розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих

технологій. Для цього необхідно стимулювати залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси у спосіб створення окремого відомства в межах Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, яке б займалося залученням внутрішніх та зовнішніх інвестицій у високотехнологічні виробництва, надання державних гарантій інвесторам щодо вкладених інвестицій, а також забезпечення доступу інвесторів до отримання кредитних ресурсів через удосконалення механізмів пільгового кредитування інвестиційних проектів; сформувати умови для розвитку інституцій венчурного фінансування у спосіб страхування ризиків венчурних фондів, підвищення рівня інформаційного забезпечення діяльності венчурних компаній; запровадити пакет фіскальних стимулів завдяки застосуванню податкових знижок до підприємств, що здійснюють НДДКР, запровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту щодо сплати податку на прибуток, отриманого від реалізації інноваційної продукції; ввести пришвидшену амортизацію основних фондів для виробників високотехнологічної продукції; розробити й забезпечити реалізацію державної програми з розвитку банківського кредитування інноваційної діяльності промислових підприємств, у якій передбачити преференції та гарантійні механізми на зразок державного страхування кредитів для банків, які вкладають кошти в інноваційну діяльність промислового сектору, зокрема високотехнологічних виробництв.

По-третє, йдеться про формування інституційної інфраструктури інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності на внутрішньому ринку держави. Для цього необхідно: створити умови для зміцнення зв'язків між учасниками інноваційного процесу з метою розвитку співпраці щодо створення та використання наукових досліджень і розробок у виробничих процесах промисловості, зокрема у спосіб створення на базі освітніх та науково-дослідних інституцій інноваційно-посередницьких структур, що надаватимуть організаційну допомогу вітчизняним розробникам у пошуку замовників інноваційних розробок, а також завдяки проведенню конференцій, презентацій, ярмарків з метою ознайомлення представників промислового сектору з наявними науково-технічними розробками; стимулювати розширення мережі та підвищення ефективності вже існуючих об'єктів інноваційної інфраструктури у спосіб звільнення учасників інноваційного процесу, які функціонують у межах цих об'єктів, від податку на прибуток, а обладнання, що ввозиться, від податку на додану вартість та ввізного мита за умови наявності програми створення нового або модернізації існуючого виробництва; забезпечити дотримання зобов'язань органів державної та місцевої влад щодо фінансування облаштування інноваційної інфраструктури на землях муніципальної й державної форм власності з, відповідно, державного та місцевих бюджетів ініціаторів створення таких структур.

**Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі.** Внутрішній ринок не виконує на сьогодні свою важливу роль і базові функції в забезпеченні життєдіяльності соціально-економічної системи держави, економічного зростання та підвищення якості життя населення.

Проблема актуалізується й тим, що негативного впливу воєнних дій на Донбасі зазнали практично всі сегменти внутрішнього ринку держави: ринки товарів та послуг, праці й зайнятості, капіталу та інвестицій, інновацій і високих технологій. Ситуація негативно позначається на діловому середовищі та розвитку приватного бізнесу, якості життя населення на всій території держави.

При цьому зовнішня військова агресія є не єдиним джерелом проблем та перешкодою розвитку внутрішнього ринку. Сюди варто віднести і слабкість структурних реформ та інституціональних змін, недостатньо ефективну державну політику в умовах посилення зовнішніх та внутрішніх ризиків і загроз.

Усунення цих негативних тенденцій та забезпечення сталого і структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку України та її регіонів об'єктивно потребує нових, більш дієвих і адаптованих до сучасної ситуації соціально-економічного розвитку держави рішень. У процесі вдосконалення державної політики розвитку внутрішнього ринку потребує особливого врахування чинник зовнішньої агресії на Донбасі та його вплив на зв'язки і параметри системи внутрішнього ринку держави.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Тенденції тіньової економіки в Україні І квартал 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=da243606-8d4b-49f5-9fa4-34994d5db4d2>
2. Кулицький С. П. Про перспективи розвитку української економіки у 2016 р. / С. П. Кулицький // Резонанс. – 2016. – № 3. – С. 3-17.

3. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>.

4. Новий курс: Реформи в Україні 2010-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/books/2010/10nandop1.pdf>.

5. Тищук Т. А. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; [за заг. ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.

6. Сподіна В. О. Проблеми ефективної реалізації інноваційної діяльності в Україні / В. О. Сподіна // Реформування фінансово-економічної системи: погляд у майбутнє. Ч. 1. – Львів : ЛЕФ, 2013. – С. 90-93

#### REFERENCES

1. Tendentsii tin'ovoi ekonomiky v Ukraini I kvartal 2015 roku, available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=da243606-8d4b-49f5-9fa4-34994d5db4d2>
2. Kulyts'kyj, S. P. (2016), Pro perspektyvy rozvytku ukrains'koi ekonomiky u 2016 r., *Rezonans*, № 3, s. 3-17.
3. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency, available at: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>.
4. Novyj kurs: Reformy v Ukraini 2010-2015, available at: <http://www.nbuv.gov.ua/books/2010/10nandop1.pdf>.
5. Tyschuk, T. A. Kharazishvili, Yu. M. and Ivanov, O. V. (2011), *Tin'ova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia: analit. dop.* NISD, K., 96 s.
6. Spodina, V. O. (2013), Problemy efektyvnoi realizatsii innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini, *Reformuvannia finansovo-ekonomichnoi systemy: pohliad u majbutnie*, Chastyna 1, LEF, L'viv, s. 90-93.